

مساجد مهم جهان اسلام

(بررسی تحلیلی و روایی مسجدالاقصی، مسجد قبا، مسجد کوفه و
مسجد پراثا در منابع فریقین)

مؤلف: حامد قرائتی

سرشناسه	: قرآنی، حامد، ۱۳۵۹ -
عنوان و نام پدیدآور	: مساجد مهم جهان اسلام (بررسی تحلیلی و روایی مسجداً الاقصی، مسجد قبا، مسجد کوفه و مسجد برائنا در منابع فریقین) / مولف حامد قرآنی.
مشخصات نشر	: تهران: نشر مشعر، ۱۳۹۵.
مشخصات ظاهری	: ۲۴۴ ص.
شابک	: 978-964-540-714-6
وضعیت فهرست نویسی	: فیبا
موضوع	: مسجدها -- تاریخ
موضوع	: Mosques -- History
موضوع	: مسجدها-- کشورهای اسلامی
موضوع	: Mosques-- Islamic countries
رده بندی کنگره	: ۱۳۹۵ م۴/ق۱/ BP۲۶۱
رده بندی دیویی	: ۲۹۷/۷۵
شماره کتابشناسی ملی	: ۴۵۶۲۱۷۵

مساجد مهم جهان اسلام

تألیف :	حامد قرآنی
تهیه و تدوین :	پژوهشکده حج و زیارت
ناشر :	مؤسسه فرهنگی هنری مشعر
چاپ و صحافی :	چاپخانه مشعر
نوبت چاپ :	اول - زمستان ۱۳۹۵
شمارگان :	۱۰۰۰ نسخه
بها :	۱۳۵۰۰ تومان

ISBN : 978-964-540-714-6

شابک : ۹۷۸-۹۶۴-۵۴۰-۷۱۴-۶

تلفن مراکز پخش و فروشگاه‌های مشعر :

تهران: ۰۳۰۳۶۴۵۱۲۰۰۳ - ۰۲۱ / قم: ۰۳۷۸۳۸۴۰۰ - ۰۲۵

فهرست

۱۳	دیباچه.....
۱۵	پیش‌گفتار.....
۱۹	فصل اول: مسجدالاقصى.....
۱۹	مقدمه.....
۲۰	۱. شهر بیت‌المقدس.....
۲۳	۲. مشاهد بیت‌المقدس.....
۲۶	۳. حرم شریف.....
۲۸	الف) مسجدالاقصى.....
۲۸	یک- اسامی مسجدالاقصى.....
۳۱	دو- بنیان‌گذاران مسجدالاقصى.....
۳۴	سه- ساختمان مسجدالاقصى.....
۳۷	چهار- مشاهد و آثار مسجدالاقصى.....
۳۹	ب) مسجد قبة الصخره.....
۴۰	یک- پیشینه تاریخی صخره و معبد آن.....
۴۲	دو- مشاهد و آثار مسجد قبة الصخره.....
۴۳	ج) سایر قبه‌های حرم شریف.....
۴۴	یک- قبة المعراج.....

- دو- قبة السلسلة ۴۴
- سه- قبة جبرئیل ۴۵
۴. مسجد الاقصی و مسجد قبة الصخره در عهد اسلامی ۴۵
- الف) مسجد الاقصی در عهد اسلامی ۴۵
- ب) مسجد قبة الصخره در عهد اسلامی ۴۸
۵. نقش آفرینی مسجد الاقصی و مسجد قبة الصخره در عرصه اجتماعی، فرهنگی و سیاسی ۵۳
۶. مسجد الاقصی و آیات قرآن ۶۱
۷. مسجد الاقصی و پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله ۸۵
- الف) تغییر قبله ۸۶
- ب) معراج و اسراء ۸۸
- ج) تعداد اسراء و کیفیت معراج ۹۴
- د) معراج و تشریع احکام ۹۷
- ه) فضایل مسجد الاقصی در کلام نبوی ۹۹
۸. مسجد الاقصی و اهل بیت علیهم السلام ۱۰۳
۹. مسجد الاقصی در سیره مسلمین ۱۰۶
- فصل دوم: مسجد قبا ۱۱۵**
۱. منطقه قبا ۱۱۵
۲. مسجد قبا ۱۱۸
۳. سازندگان مسجد قبا ۱۱۹
- الف) اهالی قبا ۱۱۹
- ب) مهاجران نخستین ۱۲۰
- ج) عمار بن یاسر ۱۲۱
- د) سعد بن خيثمه ۱۲۲
- ه) رسول خدا صلی الله علیه و آله ۱۲۲

۴. مسجد قبا و منافقان ۱۲۴
- الف) اهمیت سنجی رویکردها ۱۲۵
- ب) گونه‌شناسی رفتار منافقان ۱۲۵
- ج) روش‌شناسی و گونه‌شناسی ابزار منافقان ۱۲۶
- د) آسیب‌شناسی اجتماعی ۱۲۶
۵. ائمه مسجد قبا ۱۲۷
- الف) سعد بن قیس ۱۲۷
- ب) مجمع بن جاریه ۱۲۸
- ج) حنظله بن نعمان انصاری ۱۲۸
- د) معاذ ۱۲۹
- ه) سالم مولی ابی حذیفه ۱۲۹
۶. مؤذن مسجد قبا ۱۲۹
۷. مسجد قبا و آیات قرآن ۱۳۰
۸. مسجد قبا و پیامبر اسلام ﷺ ۱۳۳
۹. احکام فقهی و اصولی مرتبط با مسجد قبا ۱۳۸
- الف) در موضوع وکالت ۱۳۹
- ب) چهل به جهت قبله ۱۳۹
- ج) در باب قواطع الصلاة (جواب سلام) ۱۴۰
- د) اعتبار خبر واحد ۱۴۱
۱۰. مسجد قبا و اهل بیت علیهم السلام ۱۴۱
۱۱. مسجد قبا از منظر عامه ۱۵۰
- فصل سوم: مسجد کوفه** ۱۵۱
- مقدمه ۱۵۱
۱. مسجد کوفه پیش از اسلام ۱۵۲
۲. مسجد کوفه در عهد اسلامی ۱۵۳

۳. تأسیس و توسعه مسجد کوفه ۱۵۴
۴. جایگاه علمی مسجد کوفه ۱۵۹
۵. ویژگی‌های مجالس علمی در مسجد کوفه ۱۶۰
- الف) تنوع علوم و مباحث ۱۶۰
- ب) تهیه و نگهداری منابع و آثار علمی ۱۶۲
- ج) تخصصی بودن مجالس و حلقه‌ها ۱۶۲
- د) مناظره و بحث آزاد ۱۶۳
- ه) حضور آزادانه مکاتب مختلف ۱۶۳
- و) بیان قوانین و آداب علم‌آموزی ۱۶۴
- ز) تنوع مخاطبان ۱۶۵
۶. جایگاه اجتماعی - سیاسی ۱۶۷
- الف) قیمت‌گذاری و تقسیم غنایم نبرد نهاوند در مسجد کوفه ۱۶۷
- ب) خطبه‌ها و سخنرانی‌ها ۱۶۸
- ج) نصب حجر الاسود در مسجد جامع کوفه ۱۶۹
۷. مسجد کوفه در سده‌های اخیر ۱۷۰
۸. مسجد کوفه و رسول خدا ﷺ ۱۷۵
۹. مسجد کوفه و اهل بیت علیهم‌السلام ۱۷۶
- الف) مسجد کوفه در کلام اهل بیت علیهم‌السلام ۱۷۷
- یک- خانه و نمازگاه انبیا و اوصیای الهی ۱۷۹
- دو - شفاعت در روز قیامت ۱۸۰
- سه- از مساجد برگزیده ۱۸۰
- چهار- برآورده شدن حاجات ۱۸۱
- پنج- میراث انبیا و گذشتگان ۱۸۱
- شش - ابعاد واقعی مسجد کوفه ۱۸۳
- هفت- قطعه‌ای از بهشت ۱۸۳

هشت - مسجدی مبارک	۱۸۴
نُه - اجر و ثواب نماز	۱۸۴
ده - زیارتگاه مؤمنان	۱۸۵
یازده - مسجد کوفه در آخر الزمان	۱۸۷
دوازده - تقدس محدوده مسجد	۱۸۷
سیزده - بخشایش گناهان	۱۸۸
چهارده - محل نزول فرشتگان	۱۸۸
ب) مسجد کوفه و تاریخ اهل بیت (علیهم السلام)	۱۸۸
یک - استناد به حدیث غدیر	۱۸۹
دو - مذاکره با اهل کتاب	۱۹۱
سه - جلوگیری از سخنرانی جاهلان در مسجد	۱۹۱
چهار - دادرسی و قضاوت در مسجد	۱۹۲
پنج - تعامل با مخالفان	۱۹۲
شش - کرامت و اتمام حجت	۱۹۴
هفت - تبیین جایگاه اهل بیت (علیهم السلام)	۱۹۵
هشت - تبیین رویکردهای سیاسی	۱۹۶
نُه - سوء قصد به امام علی (علیه السلام)	۱۹۷
ده - اختصاصات فقهی مسجد کوفه	۱۹۸
فصل چهارم: مسجد برائا	۲۰۱
۱. منطقه برائا	۲۰۱
۲. مسجد برائا و سازنده آن	۲۰۳
الف) شخصی به نام برائا	۲۰۳
ب) حباب راهب	۲۰۴
ج) امام علی بن ابی طالب (علیه السلام)	۲۰۴
۳. مسجد برائا و انبیا (علیهم السلام)	۲۰۴

۴. مسجد براثا و اهل بیت علیهم السلام ۲۰۶
۵. مسجد براثا و شیعیان ۲۱۱
- الف) عزل امامان جماعت شیعی مذهب و انتصاب امامان وابسته ۲۱۶
- ب) شیعه‌زدایی مسجد براثا ۲۱۷
- ج) دستگیری و تحت پیگرد قرار گرفتن نمازگزاران و فعالان مسجد براثا ۲۱۷
- د) غارت کردن مسجد براثا ۲۱۸
- ه) تعطیل کردن مسجد براثا ۲۱۹
- و) تخریب مسجد براثا ۲۱۹
- فهرست منابع ۲۲۵

تقدیم به:

ارواح طیبه انبیا، رسول گرامی اسلام ﷺ، اهل بیت اطهار علیهم السلام و اصحاب ایشان، که خود را خادم بیوت الله و مساجد را خانه خود ساختند؛ و تقدیم به امام خمینی رحمه الله و هزاران فرزند شهیدش که مساجد را خاستگاه حیات طیبه، نشانه هدایت و سنگر مقاومت قرار دادند.

دیباجه

مسجد، محل عبادت خداوند متعال است که انسان با انجام عبادت خالصانه خویش در آن، در اوج تقرب به حق تعالی قرار می‌گیرد و ملکوت این عبادت خالصانه، به صورت نوری درخشان در تاریکی‌های عالم قیامت، برای او جلوه‌گر خواهد شد. در بررسی کلمات و بیانات قرآن و سنت درباره «مسجد»، نکته مهمی که توجه انسان را به خود جلب می‌کند، تأکید و تشویق بسیار پیشوایان دین بر رفت و آمد به مساجد و انس گرفتن با خانه خداست.

پیش از اسلام، دو مسجد مهم وجود داشت که عبارت بود از:

۱. مسجدالاقصی که به دست حضرت سلیمان علیه السلام ساخته شد؛
۲. مسجدالحرام که برخی آغاز ساخت آن را به حضرت آدم علیه السلام نسبت می‌دهند که به دستان ابراهیم و اسماعیل علیهما السلام بازسازی شد.

مسجد، از نخستین نهادهایی است که در صدر اسلام و هنگام هجرت رسول اکرم صلی الله علیه و آله، از مکه به مدینه، شکل گرفت. شکل‌گیری مساجد از مصادیق بارز جامعه اسلامی است. نقش‌آفرینی مساجد، در تمامی عرصه‌ها و شئون جامعه اسلامی، سبب گسترش فرهنگ و تمدن اسلامی بوده است؛ همچنان که مساجد، در عصر نبوت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله و ائمه معصوم علیهم السلام، کارکردی فراتر از برگزاری مراسم عبادی داشت.

در دوره‌های بعد نیز، کم و بیش، این رسالت را به دوش کشیده و کارکردی ویژه پیدا کرده است.

در این نوشتار، جناب حجت الاسلام حامد قرائتی، مساجدی خاص و بسیار قدیمی همچون مسجدالاقصی، مسجد قبا، مسجد کوفه و مسجد برائثا را معرفی کرده است که در مجلدات بعدی نیز به دیگر مساجد پرداخته خواهد شد. هدف از معرفی این مساجد، بررسی مقامات معنوی و اهمیت آن، در کلام نبوی ﷺ و ائمه اطهار علیهم السلام، است. در پایان از همه ارزیابان و ناظران طرح، به ویژه حجت الاسلام مجتبی باقری، که رجوع به منابع و برخی از ترجمه روایات را انجام دادند و نیز حجج اسلام استاد رمضان محمدی و محمد مهدی فقیه بحر العلوم، که کار ارزیابی و اصلاحات را انجام دادند، سپاس‌گزاری می‌کنیم. امید است این اثر مورد توجه صاحب‌نظران قرار گیرد.

گروه تاریخ و سیره

پژوهشکده حج و زیارت

پیش‌گفتار

قال الله تعالى: ﴿لَا تَقُمْ فِيهِ أَبَدًا لِمَسْجِدٍ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَى مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ﴾^۱

قال رسول الله ﷺ: «إذا رايتم الرجل يعتاد المساجد فاشهدوا له بالإيمان»^۲.

پیامبر گرامی ﷺ فرمود: هنگامی که دیدید شخصی پیوسته به مساجد می‌رود بر ایمان او شهادت دهید.

قال الامام علي عليه السلام: «اربعة من قصور الجنة في الدنيا: المسجد الحرام و المسجد الرسول ﷺ و مسجد بيت المقدس و مسجد الكوفة»^۳.

امام علی علیه السلام فرمود: چهار مکان در دنیا از قصرهای بهشتی است: مسجد الحرام، مسجد پیامبر ﷺ، مسجد الاقصی و مسجد کوفه.

مساجد و معابد، نه تنها خانه‌های خدا در زمین، بلکه میراث‌دار تاریخ و سیره انبیاء ﷺ و اوصیای الهی در هدایت و دعوت به حیات طیبه مادی و معنوی امت‌ها

۱. «هرگز در آن (مسجد به عبادت) نایست، آن مسجدی که از روز نخست بر پایه تقوا بنا شده، شایسته‌تر است که در آن (به عبادت) بایستی، در آن، مردانی هستند که دوست می‌دارند پاکیزه باشند و خداوند پاکیزگان را دوست دارد». (توبه: ۱۰۸)

۲. مستداک الوسائل، ج ۳، ص ۳۶۲.

۳. وسائل الشیعه، ج ۵، ص ۲۸۳.

بوده‌اند. مساجد در کنار منابعی چون قرآن کریم و سنت نبوی ﷺ خواهد توانست علاوه بر پی‌ریزی امت واحد اسلامی، زمینه‌ساز هم‌اندیشی اجتماعی و تمدنی ادیان الهی شود. آنچه نقش معابد و مساجد را در این سال‌ها، که افراط‌گرایی دینی و مذهبی، تصویری بدوی و نابخردانه از آموزه‌های دینی ترسیم کرده است، متمایز می‌سازد، تأکید بر هویت مشترک الهی و معنوی در بسترهای اجتماعی با تأکید بر نمادها و اماکن مشترک است؛ چراکه منشأ بسیاری از مناقشات دینی و مذهبی، گسست تمدنی و اجتماعی ادیان الهی و فرقه‌های اسلامی و البته سودجویی فرصت‌طلبان بوده است.

اهمیت مساجد در دین اسلام به اندازه‌ای است که اولین پایه‌های حکومت اسلامی، از سوی رسول خدا ﷺ، در مسجدالنبی ﷺ، بنیان نهاده شد و آخرین حکومت جهانی نیز در مسجد مستقر خواهد شد. به اعتقاد برخی از اندیشمندان، کارکرد اماکن مذهبی، از زمانی که نخستین مسجد در مدینه و به دست رسول خدا ﷺ ساخته شد، منحصر بر امور عبادی نبوده و ناظر به نظام اجتماعی مطلوب از منظر اسلام نیز بوده است؛ به‌طوری‌که مسجد به عنوان نخستین و اصیل‌ترین مکان مذهبی مسلمانان، علاوه بر به نمایش گذاشتن جامعه آرمانی و مطلوب اسلامی در ابعاد کوچک‌تر، به کارگاهی برای تمرین ضوابط و بایسته‌های اجتماعی و سیاسی تبدیل شد.^۱ از این‌رو اماکن مذهبی پیونددهنده معارف و آموزه‌های اسلامی با اندیشه‌ها، رفتارها و باورهای عمومی، و ساری در جوامع بوده و ایجاد اماکن مذهبی نوظهور یا وضع قوانین و ضوابط خودساخته برای اماکن مذهبی، دو لبه یک قیچی برای جداسازی حیات سیاسی و اجتماعی از حیات دینی و مذهبی جامعه اسلامی دانسته خواهد شد.

مساجد، در مقاطع مختلف تاریخ اسلام، به دلیل ظهور و بروز انحطاط فرهنگی و اجتماعی و ورود اندیشه‌های فرامنطقه‌ای و فرادینی، جایگاه نهادهای هدایت‌کننده

۱. «مساجد الگوی جامعه دینی»، الویری، مجموعه مقالات همایش توسعه محله‌ای (مساجد و محلات)، ص ۹۷.

خیزش‌های فکری، علمی و سیاسی را در جامعه داشته‌اند و با مدیریت تحول، زمینه‌ساز سعادت و پیشرفت مادی و معنوی جامعه اسلامی را فراهم کرده‌اند. مساجد علاوه بر تعمیق و گسترش باورهای مذهبی و مقابله با هجسه‌های فکری و اجتماعی، محل برگزاری مناظره‌های عالمان با بدعت‌گذاران دینی، خرافه‌زدایی از مناسک دینی، نقد اندیشه‌های بیگانه، پاسخگویی به سؤالات و شبهه‌های دینی و مذهبی، مبارزه با استبداد، پناه مصلحان اجتماعی و دینی، جمع‌آوری و اعزام نیرو برای دفاع از مرزهای اسلامی و حتی محلی امن برای نگهداری و نمایش مظاهر هنر و تمدن اسلامی و شیعی بوده است.

مساجد به دلیل پیش‌شرط‌ها و ضوابط الزامی، ارشادی و عرفی خود، ملاکی در مشروعیت و مقبولیت‌سنجی نظام‌های سیاسی و اجتماعی تاریخ اسلام دانسته می‌شوند؛ چراکه می‌توان با تسامح، فرایند غفلت نظام‌های سیاسی و اجتماعی از معارف و آموزه‌های دینی را، متقارن با بی‌اعتمادی و تضعیف جایگاه ایشان در نزد مسجد و مسجدیان، دید. این جدایی، حکایتگر فاصله گرفتن حاکمیت سیاسی و اجتماعی از دین بود و شروع زعامت سلاطین و حاکمان ظالم و مستبد را نوید می‌داد. البته از این نکته نیز نباید غفلت کرد که مهم‌ترین آسیب و چالش مساجد در جوامع اسلامی، فاصله گرفتن از نیازها و شرایط اجتماعی - سیاسی، و بهره‌برداری‌های ابزاری از این اماکن مقدس است.

صرف نظر از غفلتی که در مورد جایگاه مساجد و معابد الهی در پیوند دادن حیات مادی و معنوی شده است، مساجد خاص، مورد بی‌مهری مضاعفی قرار گرفته‌اند. این در حالی است که مساجدی چون مسجدالاقصی، مسجد کوفه و مسجد قبا می‌توانند نقش مؤثری در احیای آموزه‌ها و تمدن اسلامی، بر پایه امت واحد اسلامی، داشته باشند. در این اثر، که بخش نخست از مجموعه مساجد خاص به‌شمار می‌رود، سعی شده است با تکیه بر منابع تاریخی و حدیثی، به بررسی جایگاه و اهمیت الهی و

معنوی، پیشینه و سیر تطور احداث، توسعه و پیشینه تاریخی و نقش آفرینی این دسته از مساجد در تحولات اجتماعی، سیاسی و فرهنگی در بستر تاریخی پرداخته شود.

همچنین پس از حمد و سپاس خداوند، به دلیل بهره‌مندی از توفیق خدمت به بیوت الرحمان، لازم است از تمامی بزرگان، اساتید و مسئولینی که در جمع‌آوری، نگارش و داوری این اثر، حقیر را یاری کردند، از جمله جناب دکتر علیزاده موسوی، ریاست محترم پژوهشکده حج و زیارت، جناب حجت‌الاسلام و المسلمین محمدمهدی فقیه بحرالعلوم، رئیس محترم گروه تاریخ، جناب حجت‌الاسلام و المسلمین دکتر رمضان محمدی، حجت‌الاسلام و المسلمین مجتبی باقری و به ویژه پدر اندیشمند و مادر گرامی و همسر صبورم، کمال تشکر و امتنان را بنمایم. بدیهی است نظرات سروران و خوانندگان عزیز، علاوه بر ارشاد و دستگیری از مؤلف، زمینه‌ساز جبران نقص‌ها در چاپ‌های بعدی نیز خواهد بود.

بیست و هفتم بهمن ماه ۱۳۹۴

حامد قرائتی